

Рибкіна Тетяна Олегівна

здобувачка вищої освіти

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Дніпровського гуманітарного університету

Науковий керівник:

Корсунська Вікторія Валентинівна

старший викладач кафедри психології

Дніпровського гуманітарного університету

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ВИДИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Актуальність проблеми. В сучасній психологічній науці існує значна кількість теорій та класифікацій девіантної поведінки. Це зумовлено низкою різноманітних причин. По-перше, слід зазначити, що проблема підліткової девіації завжди буде актуальною, бо однією з основних задач психолога чи соціального педагога – це гармонізація розвитку підлітка та в цілому покращення стану його життя. Однак, сучасна ситуація розвитку нашого суспільства створює умови для поширення числа відхилень різноманітного характеру – психічного, фізичного, тощо. Враховуючи це, можна спостерігати тенденцію до відхилень у поведінці серед молоді й не тільки, але підлітки – це окрема категорія через те, що вони переживають період підвищеної чутливості. Саме в підлітковому віці спостерігається відносний пік схильності до різноманітних розладів, яка визначається психологічними особливостями підлітка.

Постанова проблеми. Для практичних психологів, педагогів та соціологів важливо розуміти та визначати фактори, що впливають на формування руйнівної моделі поведінки. Люди, які мають схильності до подібних тенденцій значно впливають на життя й подальший розвиток суспільства. Особливою категорією цієї теми є особи в період стрімкого розвитку та самовизначення – підлітки. Масштаб соціальних відхилень віддзеркалює картину існування суспільства – ми набуваємо можливості виносити судження щодо моральності, або злагодженості соціальних груп.

Виклад основного матеріалу. Вивченням девіантної поведінки займалися такі педагоги і психологи як А. Н. Леонт'єв, К. К. Платонов, І. С. Кон, А. В. Петровський, Д. П. Блонський, Л. І. Божович, Л. С. Виготський, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін та ін. Особливої уваги заслуговують роботи таких авторів, як Ч. Беккарна, М. Вебер, Е. Дюргейм, О. Конт, Ф. Міліз, Ф. Мертон, А. Сорокін, Е. Феррі, Е. Фролін і ін. Девіантна поведінка серед підлітків є проблемою сьогодення для психологів, батьків та педагогів. Тому ми вважаємо за потрібне розглянути її поняття, види та ознаки для більшого розуміння цього соціально-психологічного явища.

Спочатку хотілося б звернути увагу на основні терміни «девіація», «девіантна поведінка». Так, у Великому енциклопедичному словнику ми знаходимо визначення, девіація – (від пізньолат. *Deviatio* – відхилення), «в

соціальних науках девіація, девіантна поведінка, позначає поведінку, що порушує загальноприйняті в даному суспільстві норми і правила (правопорушення, злочинність, алкоголізм, наркоманія та інші)». В словнику іншомовних слів за редакцією О.С. Мельничука «девіація» (*deviatio*, від *devio*) – відхиляюся, тобто розуміється як відхилення [1, с.242].

Девіація – це вчинки, діяльність людей, соціальних груп, які не відповідають встановленим у даному суспільстві нормам або визнаним шаблонам і стандартам поведінки [1, с. 147].

Основні типи девіації за Р. Мертоном – це конформізм, інноваційність, ритуалізм, ескейпізм (ретритизм), радикалізм. Під конформізмом розуміють повне прийняття цілей суспільства і способів їх досягнення. Інноваційність проявляється у визнанні особистістю цілей суспільства, але реалізувати їх вона намагається новими, нетрадиційними засобами (рекет, крадіжки, зловживання тощо); ритуалізм не визнає суспільні цілі та цінності, однак дотримується прийнятих «правил гри», діє згідно із суспільними уявленнями про допустимі засоби досягнення цілей; ескейпізм (ретритизм) – відхід, втеча людини від соціальної дійсності, коли не визнаються ні цілі, ні засоби їх досягнення (анархія, наркоманія, бродяжництво та ін.); бунт, заколот – відкидаються суспільні цінності, цілі та засоби їх реалізації, людина активно їм протидіє, прагне замінити їх новими (тероризм, радикалізм та ін.) [9, с. 76].

У контексті аналізу девіантної поведінки актуальною є проблема саморегуляції особистості та психологічні чинники її порушень. Для того, щоб знайти підходи до сучасної постановки проблеми девіантності в контексті психологічної науки, корисно проаналізувати також досвід західних традицій, орієнтованих на теорії соціокультурної динаміки та соціальної стратифікації (П. Сорокін); теорію соціальних детермінант колективної поведінки (Дж. Смелзер); концепцію необхідності девіантів для суспільства (Е. Еріксон); теорію деструктивності соціального конфлікту як однієї з форм девіантної поведінки (Д. Кретч, Р. Кратчфілд); теорію фрустрації (Дж. Долард, Л. Беркович); теорію диференційованого зв'язку (Е. Сазерленд), центральною тезою якої є те, що особистість засуджується тільки тоді, коли установка, що сприяє порушенню закону, переважає над установкою негативної оцінки подібних дій [5].

У своєму дослідженні І. Жданова зазначає, що «в осіб з різними формами девіантної поведінки виявляються певні порушення регуляторних психічних механізмів. Найбільш суттєве значення для формування девіантної поведінки мають: суперечливе ставлення до соціальних норм і правил, які внаслідок цього не відіграють свою регулюючу роль; недостатньо розвинені властивості стильової регуляції (слабка здатність виділяти значущі умови досягнення цілей, будувати адекватну меті програму дій, змінювати систему саморегуляції у зв'язку зі зміною зовнішніх і внутрішніх умов, адекватно оцінювати себе і результати діяльності та поведінки, здатність до автономності в організації активності); напруженість конфронтаційного

копінгу при зниженні самоконтролю, відповідальності, позитивної переоцінки складної життєвої ситуації» [3, с. 110–128].

У парадигмі глибинної психології розвиток особистості, а також відхилення в процесі розвитку, що тягнуть за собою порушення поведінки в підлітковому віці, розглядаються в основному крізь призму дитячо-батьківських відносин. Основну роль у формуванні особистості дитини, її установок, моделей поведінки, відіграють фактори емоційної взаємодії між батьками і зростаючим малюком. Так, представники глибинної психології (Е. Еріксон, А. Адлер) відводять основну роль у розвитку особистості соціальному аспекту, разом з тим говорять про величезний вплив на формування поведінки, що відхиляється в дітей та підлітків, сім'ї та сімейних відносин. З точки зору Еріксона, якщо дитина на ранніх стадіях свого розвитку не отримує належної материнської турботи, пригнічується її прагнення до самостійності та ініціативи, відсутнє заохочення з боку батьків, то це може призвести до порушення поведінки. А. Адлер же вважав, що, крім органічної неповноцінності та виникнення комплексу неповноцінності, детермінує також розпещеність або відторгнення дитини батьками. Це призводить до зниження самооцінки у дитини та порушення розвитку соціального інтересу.

При соціальній занедбаності поряд з асоціальною поведінкою різко деформується система ціннісно-нормативних уявлень, ціннісних орієнтацій, соціальних установок, формується негативне ставлення до праці, установка і прагнення до нетрудових доходів і «красивого життя» шляхом сумнівних і незаконних засобів до існування. Однак, як серед неповнолітніх, так і серед дорослих злочинців, кількість осіб з чітко сформованою антигромадською системою цінностей і негативними ціннісно-нормативними уявленнями досить незначна. Велика частина людей з поведінкою, що відхиляється від прийнятої в суспільстві, зберігає уявлення про загальнолюдські цінності та норми моралі, проте через різні причини не може керуватися ними у своїй поведінці або виправдовує себе і свої соціальні відхилення різними захисними мотиваціями. Девіантна поведінка визначається результатом провалу процесу соціалізації особистості: через порушення людської ідентичності та процесу індивідуалізації. Такий індивід легко впадає в стан «соціальної дезорганізації», коли культурні норми, цінності та соціальні взаємозв'язки відсутні, занадто слабкі чи стають причиною внутрішнього конфлікту [1].

На нашу думку, психолого-педагогічну допомогу особистості, схильній до девіантної поведінки, можна розглядати як комплекс соціально-психологічних і педагогічних заходів. Вони спрямовані на виявлення і виправлення умов, які сприяють проявам девіантної поведінки; створення передумов попередження відхилень у поведінці, зокрема, через пропаганду здорового способу життя; створення сприятливого соціально-психологічного клімату в мікросоціальному оточенні дитини; створення можливостей для самореалізації особистості у суспільстві тощо.

Для самореалізації особистості з девіантною поведінкою важливо створення умов, які забезпечують практичні психологи. Ця робота спрямована на розхитування і руйнування девіантної настанови, уявлень, мотивів, стереотипів поведінки та формування нових, позитивних. Важливим є розвиток соціальної активності, інтересу до себе та оточення, сприяння у здобутті певного статусу в позитивно спрямованих угрупованнях. Робота спрямована на процес навчання, де необхідним є придбання навичок саморегуляції, співпраці, адекватної активності, вмінню здійснювати правильний вибір поведінки. Крім того, важливим є розвиток інтересу і здатності до творчості, оптимізація позитивного досвіду, створення і закріплення зразків позитивної поведінки.

Отже, психологічна допомога особистості здійснюється за напрямками, як психологічна превенція (попередження, профілактика) і психологічна інтервенція (подолання, корекція, реабілітація). Психодіагностика ж при цьому є допоміжним засобом, що вирішує проміжні практичні завдання.

У ході вивчення теоретичного матеріалу встановлено, що соціологічні теорії пояснюють девіантну поведінку як впливом зовнішніх (об'єктивних) чинників, то психологічні підходи до розуміння механізмів девіантної поведінки, що базуються на соціологічних, спрямовують зусилля на визначення чинників суб'єктивних. Єдності тут відсутня, що цілком зрозуміло з огляду на надзвичайну складність самого феномену «особистість» [4].

Висновок. Девіантна поведінка є гострою соціально-психологічно проблемою цивілізованого суспільства та потребує подальшої розробки та концептуалізації; кожний феномен, відхилення поведінки, що ми можемо спостерігати, мають динамічну, а не статичну структуру. Девіантна поведінка, з одного боку, визначається результатом провалу процесу становлення особистості у соціумі та більш глобальними явищами – з іншого. Психолого-педагогічна допомога особистості, що має відхилення у поведінці, повинна мати комплексний характер, утворюючи поєднання соціально-психологічних і педагогічних заходів, що спрямовані на виявлення і виправлення умов, що сприяють розвитку девіантної поведінки підлітків.

Список використаної літератури:

1. Беличева С. А. Превентивная психология в подготовке социальных педагогов и психосоциальных работников / С. А. Беличева. СПб.: Питер, 2012.
2. Вилюнас В. К. Визначення «Я-Концепції». / Мир психологии. 2010. 200 с.
3. Жданова І. В. Проблема саморегуляції в контексті девіантної поведінки особистості: психологічні аспекти / І. В. Жданова // Вісник Харківського націон. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Психологія. 2012. Вип. 43, ч. II. С. 110–128.

4. Макаренко О. М. Поняття девіантної поведінки в соціальному та психологічному аспектах / О. М. Макаренко, А. О. Андрейчева. // Наукові записки. 2015. С. 61–63.

5. Нікітін В.О. Профілактика девіантної поведінки серед молоді / Вісник педагогіки і психології. 2013.

6. Рябчич Я. Є. Соціально–психологічні чинники формування девіантної поведінки підлітків / Я. Є. Рябчич. // «Наука і освіта». 2014. №12. С. 175–178.

7. Теория и методика социальной работы / под ред. В. И. Жукова. М.: Союз, 2000. 265 с.